

Руслана ПОПП

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8777-9760>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-9444-2018>

Андрій КІРДА

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (aklv@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5504-9462>

Бібліографічний опис статті: Попп, Р., & Кірда, А., (2024). Міграційні процеси в науковому середовищі України (1991–2023). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 15 (57). 127–134. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.14>

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В НАУКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ (1991–2023)

Анотація. *Мета статті* – висвітлити міграційні процеси у середовищі науковців у період незалежності України, з'ясувати їх причини на певних етапах українського державотворення та показати перспективні шляхи створення сприятливих умов для збереження та повернення вітчизняних учених та притоку фахівців із-за кордону. **Методологія дослідження** базується на загальноприйнятих принципах науковості, об'єктивності, історизму, методах зовнішньої та внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна.** У статті висвітлено проблему виїзду за кордон науковців, її загострення в умовах війни росії проти України, а також можливості поповнення інтелектуальних ресурсів за рахунок імміграції. **Висновки.** Міграційні процеси у середовищі науковців є важливим аспектом українського державотворення. Через кризові явища в науці, незадоволеність умовами праці та побуту значна частина науковців у пошуках кращих професійних та життєвих можливостей виїхали з країни або перейшли в інші галузі. Науковці змушені були покинути свої місця проживання, часто змінюючи сферу своєї зайнятості, через російську агресію. Збереження, повернення вітчизняних та залучення іноземних висококваліфікованих фахівців є важливими умовами здійснення відбудовчих процесів в Україні. Для цього наша держава має і надалі продовжувати реформи у науковій та освітніх сферах, забезпечити різні шляхи фінансування та модернізацію наукової діяльності, створити сприятливе інноваційне середовище, розвивати міжнародну наукову співпрацю, поглиблювати інтеграцію до світового і Європейського дослідницького простору. Важливим є використання зв'язків і співпраця з українськими науковцями із-за кордону. Крім того, необхідно підвищувати соціальний престиж професії науковця, визначити та застосовувати стимулюючі кар'єрні траєкторії в науковій сфері. Необхідним є і оновлення та вдосконалення імміграційного законодавства, зменшення бюрократичних перепон щодо легалізації проживання та працевлаштування в Україні зарубіжних науковців, надання допомоги в їх облаштуванні.

Ключові слова: міграція, еміграція, імміграція, науковці, вчені, академічна мобільність.

Ruslana POPP

PhD (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8777-9760>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-9444-2018>

Andriy KIRDA

Postgraduate Student, Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100(aklv@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5504-9462>

To cite this article: Popp, R., & Kirda, A. (2024). Migrants in the scientific environment of Ukraine (1991–2023) [Migration processes in the scientific environment of Ukraine (1991–2023)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobychskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 15(57). 127–134. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.14> [in Ukrainian].

MIGRATION PROCESSES IN THE SCIENTIFIC ENVIRONMENT OF UKRAINE (1991–2023)

Summary. The aim of the article is to illuminate migration processes within the academic community during Ukraine's period of independence, identify their causes at certain stages of Ukrainian statehood formation, and demonstrate prospective pathways to create favorable conditions for retaining and repatriating domestic scientists and attracting specialists from abroad. **The research methodology** is based on universally accepted principles of scientific rigor, objectivity, historicism, and methods of external and internal source criticism. **Scientific novelty.** The article addresses the issue of scientists emigrating abroad, emphasizing its exacerbation during the Russian aggression against Ukraine, as well as exploring possibilities for supplementing intellectual resources through immigration. **Conclusions.** Migration processes within the scientific community constitute a crucial aspect of Ukrainian state-building. Due to crises in science, dissatisfaction with working and living conditions, a significant number of scientists have sought better professional and life opportunities abroad or transitioned to other fields. Scientists were compelled to leave their places of residence, often changing their areas of employment due to Russian aggression. Preserving, repatriating nationals, and attracting foreign highly qualified professionals are essential conditions for implementing reconstruction processes in Ukraine. To achieve this, our country must continue reforms in scientific and educational spheres, ensure various avenues of funding and modernization of scientific activities, create a conducive innovative environment, foster international scientific collaboration, deepen integration into the global and European research space. It is crucial to leverage connections and collaboration with Ukrainian scientists abroad. Additionally, enhancing the social prestige of the scientist profession, defining and applying stimulating career trajectories in the scientific sphere, are essential. Renewing and improving immigration legislation, reducing bureaucratic obstacles for the legalization of residence and employment of foreign scientists in Ukraine, and providing assistance in their settlement are also necessary.

Key words: migration, emigration, immigration, scientists, scholars, academic mobility.

Постановка проблеми. Інноваційний та інтелектуальний потенціал України є досить високий. Вчені – це важливий ресурс розвитку всіх сфер нашого суспільства. Тому дослідження питань, що стосуються відтоку та притоку науковців в Україну, факторів, що впливають на привабливість її для академічної міграції, є дуже актуальними.

Україна постійно стикається з проблемою виїзду за кордон висококваліфікованих фахівців. Ця ситуація особливо загострюється в умовах війни росії проти України. Тому ці питання необхідно вирішувати з урахуванням глобальних світових міграційних процесів, історичних обставин та правових аспектів.

Аналіз досліджень. Проблеми інтелектуальної міграції, її особливості в період незалежності України стали об'єктом дослідження багатьох науковців, зокрема, Е. Лібанової (Лібанова, 2018), О. Малиновської (Малиновська, 2018, 2019), Н. Прохоренко (Прохоренко, 2010). Н. Пархоменко (Пархоменко, 2013). І. Ховрак, М. Приз (Ховрак, Приз, 2013). Т. Медіни, Н. Пендюр (Медіна, Пендюр, 2014), Я. Петрової (Петрова, 2007), Л. Нікітенко (2019), З. Бараник, І. Романенко (Бараник, Романенко, 2014), М. Романюк і З. Смутчак (2017). Складники академічної міграції та їх вплив на наукове середовище України аналізуються, зокрема, в роботах І. Святіщук, Є. Стадного (Святіщук, Стадний, 2014), О. Крайчинської, Ю. Маслової (Крайчинська, Масловова, 2020). Т. Калюжна висвітлює міжнародну підтримку українських науковців в умовах війни (Калюжна, 2022).

У своїх працях вітчизняні дослідники, як правило, основну увагу приділяють причинам, напрямам та наслідкам виїзду науковців у контексті глобальних світових міграційних викликів. Аспекти залучення в Україну інтелектуальних сил із-за кордону ще мало розкриті.

Мета статті – висвітлити зовнішні міграційні процеси у середовищі науковців у період незалежності України, з'ясувати їх причини на певних етапах українського державотворення та показати перспективні шляхи створення сприятливих умов для збереження та повернення вітчизняних учених та притоку фахівців із-за кордону.

Виклад основного матеріалу. Відкритість кордонів після розпаду СРСР, суспільно-політична та економічна нестабільність в Україні на початку її незалежності стали основними причинами виїзду науковців за кордон. Серед основних чинників, що спонукали інтелектуальну еліту тоді емігрувати, були: низький рівень оплати праці; потреба реалізації здібностей та набуття фахового досвіду; прагнення життя в економічно стабільному суспільстві; забезпечення родинного добробуту; неможливість працевлаштуватися за фахом; політична ситуація (Бараник, Романенко, 2014, с. 4).

Більшість науковців покинули Україну в період з 1991 по 2000 рр. Тоді до США переїхали 420 осіб з науковими ступеннями. Серед них – 343 кандидати і 77 докторів наук, до Росії емігрувало 388 осіб: 292 кандидати і 96 докторів наук, до Німеччини – 251 особа: 208 кандидатів і 43 доктори наук. Досить багато вчених з України виїхали в Ізраїль – 117 осіб, Канаду – 109 осіб та Польщу – 52 особи. В інші країни перебралося 311 учених, серед яких – 252 кандидати і 59 докторів наук. Найбільша еміграція науковців з України спостерігалася в 1996 р. – 267 осіб (Медіна, Пендюр, 2014, с. 154–155). З 1996 по 2011 роки країну залишило 1 622 науковці. Переважно це молоді люди віком 30–40 років, фахівці фізико-математичних, технічних, біологічних та медичних наук (Хмельовська, 2013). Спеціалісти багатьох інших профілів виявились неконкурентоспроможними на ринках праці зарубіжних країн (Пархоменко, 2013, с. 266). У 2014 р. показник науковців, що покинули Україну, починаючи з 1996 р. становив уже 1781 осіб: 1436 кандидатів і 345 докторів наук (Нікітенко, 2019, с. 247). Відтік учених за кордон почав скорочуватись з 2003 р. Найменше українських науковців емігрувало у 2008 р. – 30 осіб: 22 кандидати та 8 докторів наук (Святіщук, Стадний, 2014). При цьому необхідно зауважити, що дані Державної служби статистики України про виїзд науковців не можуть вважатись повними, оскільки вони не включали тих, хто емігрував власними зусиллями (Святіщук, Стадний, 2014). З 2015 р. Державна служба статистики перестала облікувати науковців-емігрантів (Нікітенко, 2019, с. 247).

Географічний аспект зовнішньої міграції вчених мав свої особливості. Він не цілком відображав загальноукраїнські еміграційні тенденції, зокрема, був пов'язаний не з країнами-сусідами Центральної та Східної Європи, а більш розвинутими державами, такими як Сполучені Штати Америки, Німеччина, де науковці з України мали кращі умови та можливості, щоб реалізувати свій творчий потенціал (Крайчинська, Маслово, 2020, с. 142–143). Згодом напрямки виїздів українських науковців розширюються. Не всі науковці, які покинули Україну на постійно, змогли влаштуватися у звичній для себе сфері, багато з них пережили труднощі адаптації через зміну оточення, культурних відмінностей. Лише п'ятій частині найбільш відомих з них вдалося продовжити свої наукові дослідження (Медіна, Пендюр, 2014, с. 155).

Виїзд науковців назавжди з України негативно впливає на її економічний розвиток. За деякими підрахунками, станом на 2014 р. наша держава від цього втратила приблизно 36 млрд американських доларів і в цій цифрі не враховувались доходи від потенційно можливої діяльності вчених (Полковниченко, Курочка, 2016, с. 19). Відтік інтелектуальної еліти пов'язаний і з питаннями національної безпеки. Через виїзд за кордон або зміну своєї професійної діяльності протягом 2010–2019 рр. чисельність наукових працівників в Україні скоротилася майже в три рази з 133,7 тис. до 51,1 тис. (Реформи освіти та науки). Це є загрозою відставання України в технологічному розвитку, перенесення за межі держави інтелектуальної власності, породжує проблему «відтворення інтелектуальної еліти загалом і наукових шкіл зокрема» (Прохоренко, 2013, с. 151).

Серед міграційних процесів у середовищі науковців спостерігається і явище «маятникової» міграції. Це коли українські вчені живуть на дві країни, постійно мігруючи між ними (Крайчинська, Маслово, 2020, с. 143). Тимчасова інтелектуальна міграція у форматі обміну досвідом, участі в грантовій діяльності є позитивним її аспектом. Розвиток академічної мобільності, коли науковці-мігранти, отримавши корисний досвід, напрацювавши нові ідеї та удосконаливши навички, повертаються в Україну, є неодмінною умовою покращення наукового клімату в нашій країні. В 2011 р. 10 264 наукові працівники виїхали за межі України з «метою стажування, навчання, підвищення кваліфікації, викладацької роботи та проведення наукових досліджень» (Ховрак, 2013, с. 28). Безпосередньо для проведення наукових досліджень за кордон переїхало 5988 осіб. Більшість з 9354 виїздів науковців були терміном до трьох місяців (Ховрак, 2013, с. 28).

Однією з причин кризи у сфері української науки періоду незалежності стало її недостатнє фінансування. В 2016 р. воно становило лише 0,48% від ВВП країни. Витрати на дослідження і розробки порівняно з попереднім десятиріччям найменшими були у 2019 р. – 0,43%. З них – 0,17% здійснювалися за рахунок коштів держбюджету. В країнах ЄС у 2018 р. цей показник становив 2,12% (Реформи освіти та науки). Це не створювало сприятливих умов для професійної реалізації та розвитку науковців, не стимулювало, особливо молодих науковців, залишатися в науці. Опитування, яке провела Національна академія наук України у 2016 р., показало, що тоді майже половина (42,2%) молодих науковців мали плани емігрувати з країни. В наступному 2017 р. такі перспективи бачили для себе вже трохи більше половини (51,2%). З них 15,7% зовсім не хотіли повертатися в Україну, 35,1% думали згодом знову працювати на батьківщині (Штифурко, 2018). Важливими мотиваційними чинниками для виїзду на роботу за кордон для науковців і надалі залишалися соціальні. Це прагнення покращити своє матеріальне становище (насамперед через гідну оплату праці, інших надходжень, грантів), житлові умови, медичне обслуговування, соціальне страхування, пенсійне забезпечення, важливими були і безпекові фактори. З 2014 р. в Україні триває російсько-українська війна. Крім цього, «соціальні й психологічні механізми визначення статусу вчених» довго не включали «особових ідентифікацій з такими невід'ємними характеристиками наукової еліти, як внесок у світову науку, науковий рейтинг публікацій у престижних, у тому числі міжнародних наукових виданнях, і так далі» (Прохоренко, 2010, с. 152). Кращою бажала б бути в Україні і ситуація із захищеністю прав власності на продукт інтелектуальної праці тощо.

Широкомасштабна агресія росії проти України 24 лютого 2022 р. спричинила нові виклики для наукового середовища. В рамках проекту «Українська наука: перезавантаження» було проведено опитування 2173 вітчизняних науковців. Через війну в пошуках безпечних умов життя та праці майже половина з них змінила своє місце перебування, за кордон вимушено переселилося 14,6%, зокрема, у Німеччині опинилися 26,8% та Польщі 25,1% українських науковців. Не всі з них там працевлаштовані за фахом (Науковці під час війни..., 2022). Закордонні організації, наукові установи та навчальні заклади допомагають ученим з України під час війни фінансами, наданням грантів, можливістю долучитися до різноманітних академічних програм, отриманням стипендій (Калюжна, 2022, с. 88). Всебічна, активна підтримка міжнародною науковою спільнотою українських дослідників в умовах російської агресії є важливою умовою збереження її наукового потенціалу. Адже для здійснення відбудови України будуть вкрай необхідними фахівці інтелектуальної сфери, кадровий науковий потенціал спроможний здійснювати якісні дослідження, створювати актуальні наукові розробки. У Проєкті «Плану відновлення України», який уклала Національна рада з відновлення України від наслідків війни у липні 2022 р., незважаючи на проблеми, пов'язані з військовим діями, передбачається зростання до 2025 р. на 10% чисельності зайнятих у науковій сфері (Проєкт «Плану відновлення України», 2022, с. 199). Для цього Україні потрібно буде створювати умови для поживалення співпраці з українською «науковою діаспорою», повернення вітчизняних, а також залучення іноземних науковців.

Офіційної статистики щодо науковців, які приїхали із-за кордону на постійне чи тимчасове життя та працю в Україну, з 1991 р. немає. Зважаючи на не завжди сприятливі соціально-

економічні, політичні та безпекові чинники в країні, можемо припустити, що їх було небагато. Відомим ученим, який переїхав 1993 р. до України і продовжував тут свою наукову працю, був відомий американський історик, політолог, журналіст дослідник Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. в Україні Джеймс Ернест Мейс. В Україні він стикнувся з багатьма побутовими та іншими проблемами, які загалом переживали тоді її громадяни (1952 – народився Джеймс Мейс, американський історик, дослідник Голодомору в Україні).

У «Стратегії державної міграційної політики України на період 2025 року», схваленій у липні 2017 р., наголошується, що в Україні, «незважаючи на жорстку конкуренцію за кваліфіковані трудові ресурси на міжнародному ринку праці, не існує системи залучення висококваліфікованих фахівців з-за кордону, здатних сприяти інноваційному розвитку національної економіки» (Стратегія державної міграційної політики..., 2017). Приїзд іноземних фахівців в Україну регулюється певними законодавчими актами. Найважливішим серед них є закони України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, 2012), «Про імміграцію» (Про імміграцію, 2001). Кабінет Міністрів України встановлює щорічну квоту імміграції для різних категорій бажаних, зокрема, для діячів науки та культури, імміграція яких відповідає інтересам України.

Своїм досвідом імміграції в Україну ділиться науковець з Японії Араї Йоїчі. На своїй Батьківщині пан Йоїчі закінчив факультет німецької літератури Кейського університету, в 2012 р. він став аспірантом кафедри німецької філології факультету романо-германської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки. Тема його дисертаційного дослідження – «Еміграційна німецька література в Японії та японська література в Німеччині, міжкультурна комунікація». В 2019 р. він також став студентом Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Араї Йоїчі проводить свої дослідження у сфері онкології. В Україні науковець випустив книги: «Cancer is caused by Cessation of Cell Respiration», «Болезнь как процесс обратной эволюции», «Personality and disease» («Інтерв'ю з Араї Йоїчі», 2023). На запитання під час інтерв'ю: «Що приваблює вас до проведення наукової діяльності в Україні?» він відповідає: «Україна пропонує можливості для досліджень у різних галузях, включаючи гуманітарні науки, природничі науки і суспільні дослідження. Так, попередні мої праці стосувалися філології та медицини. Далі я планую розвиватись у напрямі філософії». Він зазначає, що в Україні «є дуже активна наукова спільнота, ваші дослідники також відзначалися участю у міжнародних наукових проєктах і конференціях. До речі, про переїзд в Україну я замислився у 2012 році після зустрічі з українськими філологами у Кракові на Міжнародному науково-практичному семінарі з проблем філософії мови за участю доктора філософських наук, професора Юзефа Бремера – декана філософського факультету Академії Ігнатіанум, завідувача кафедри когнітивістики Ягеллонського університету». Він також зазначає, що «загалом, в Україні великий потенціал, але не вистачає фінансування. Ось наприклад, свої останні роботи я видавав за власні кошти. Мої колеги – українці, наскільки я знаю, теж» («Інтерв'ю з Араї Йоїчі», 2023).

Про підготовку необхідних документів для легального проживання в Україні науковець зазначає: «Ну, загалом, не так вже й легко. Спочатку я повинен був відкрити візу D. На цьому етапі мені потрібно було отримати запрошення від вищого навчального закладу. Спершу мене не сприймали серйозно, певно, були здивовані, що іноземець хоче провадити свою діяльність в Україні (сміється). Але потім у Луцьку мене таки погодилися прийняти. Візу я відкривав у Польщі, пам'ятаю, що консул з цікавістю на мене дивився, мабуть, з тих самих причин. Потрібно було отримати ще довідку з банку про те, що у мене є фінансова можливість проживати в Україні. Добре, що я переїхав з Німеччини (сміється). Потім, приїхавши в Україну, я подав документи до Міграційної служби. Через місяць я отримав свою посвідку. Важливо наголосити, що протягом всієї процедури мені допомагали юристи, яких я знайшов сам» («Інтерв'ю з Араї Йоїчі», 2023).

Про заходи, яких потрібно було би вжити для привертання вчених з-за кордону для наукової праці в Україні, він висловлюється так: «Тут вам ще слід багато працювати. Перше і найголовніше – потрібно, щоб закінчилася війна, не думаю, що хтось захоче приїхати в Україну

зараз, це доволі небезпечно. Далі потрібно інвестувати в науку й освіту, створювати різноманітні програми з фінансування науковців, у тому числі з-за кордону. Створити привабливі умови для них: високий дохід, пільги тощо. І, нарешті, потрібно усунути бюрократичні перешкоди. Якби не моє бажання та ініціативність, то, мабуть, в Україні було б на одного науковця-іноземця менше» («Інтерв'ю з Араї Йоїчі», 2023).

Висновки. Міграційні процеси у середовищі науковців є важливим аспектом українського державотворення. Через кризові явища в науці, незадоволеність умовами праці та побуту значна частина науковців у пошуках кращих професійних та життєвих можливостей виїхали з країни або перейшли в інші галузі. Науковці змушені були покинути свої місця проживання, часто змінюючи сферу своєї занятості, через російську агресію. Збереження, повернення вітчизняних та залучення іноземних висококваліфікованих фахівців є важливими умовами здійснення відбудовчих процесів в Україні. Для цього наша держава має і надалі продовжувати реформи у науковій та освітніх сферах, забезпечити різні шляхи фінансування та модернізацію наукової діяльності, створити сприятливе інноваційне середовище, розвивати міжнародну наукову співпрацю, поглиблювати інтеграцію до світового і Європейського дослідницького простору. Важливим є вихід зв'язків і співпраця з українськими науковцями із-за кордону. Крім того, необхідно підвищувати соціальний престиж професії науковця, визначити та застосовувати стимулюючі кар'єрні траєкторії в науковій сфері. Необхідним є і оновлення та вдосконалення імміграційного законодавства, зменшення бюрократичних перепон щодо легалізації проживання та працевлаштування в Україні зарубіжних науковців, надання допомоги в облаштуванні.

Перспективи подальших розвідок цього питання пов'язані з вивченням досвіду зарубіжних країн щодо повернення вітчизняних учених та залучення іноземних інтелектуальних сил.

Джерела та література

- Бараник, З., & Романенко, І.** (2014). Інтелектуальна міграція як об'єкт статистичного дослідження. *Ефективна економіка*. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_7
- Інтерв'ю з Араї Йоїчі, 1957 р. н. / записав А. Кірда 10.09.2023 р. (2023). Приватний архів Андрія Кірди.
- Калюжна, Т.** (2022). Міжнародна підтримка українських науковців в умовах війни. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 22(2), 84–96. doi.org/10.35387/od.2(22).2022.84-96
- Крайчинська, О., & Маслова, Ю.** (2020). Академічна міграція та її вплив на соціальний розвиток країн (на прикладі Національного університету «Острозька академія»). *Pedagogy and Psychology of Sport*. 6(4), 138–150. doi: <http://dx.doi.org/10.12775/PPS.2020.06.04.013>
- Малиновська, О.** (2019). Еміграція vs імміграція: напрями та механізми політики репатріації. *Демографія та соціальна економіка*. 1(35). 69–81. doi: <https://doi.org/10.15407/dse2019.01.069>
- Малиновська, О.** (2018). Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. Київ : НІСД.
- Медіна, Т., & Пендюр, Н.** (2014). Інтелектуальна міграція з України: причини та наслідки. *Релігія та соціум*. 1–2 (13–14), 150–157.
- Нікітенко, Л.** (2019). «Відтік мізків» та його наслідки для України. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року), 245–249.
- Пархоменко, Н.** (2013). Проблема міграції інтелектуальної еліти України. *Українознавчий альманах*. 14, 265–267.
- Петрова, Я.** (2007). Інтелектуальна міграція в Україні: мотивація та наслідки для суспільства. *Міграція і толерантність в Україні : збірник статей*. Київ : СтилоС. 127–133.
- Полковниченко, С., & Курочка В.** (2016). «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 4, 16–22.
- Про імміграцію : Закон України (2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-15>
- Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
- Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
- Проект «Плану відновлення України». Матеріали робочої групи «Освіта і наука» (2022). URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/education-and-science.pdf>

- Petrova, Ya** (2007). *Intelektualna mihratsiia v Ukraini: motyvatsiia ta naslidky dlia suspilstva* [Intellectual migration in Ukraine: motivation and consequences for society]. *Mihratsiia i tolerantnist v Ukraini: Zbirnyk statey. – Migration and tolerance in Ukraine: Collection of Articles*. Kyiv: Stylos, 127–133 [in Ukrainian].
- Polkovnychenko, S., & Kurochka V.** (2016). «Vidplyv umiv» z Ukrainy yak zahroza natsionalnii bezpetsi [The “brain drain” from Ukraine as a threat to national security]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*. 4, 16–22 [in Ukrainian].
- Pro immihratsiiu: Zakon Ukrainy [On immigration: Law of Ukraine] (2001). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-15> [in Ukrainian].
- Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist: Zakon Ukrainy [On scientific and scientific and technical activity: Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> [in Ukrainian].
- Pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva : Zakon Ukrainy [On the legal status of foreigners and stateless persons: Law of Ukraine] (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Tex> [in Ukrainian].
- Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy «Osvita i nauka» [Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group “Education and Science”]. (2022). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/education-and-science.pdf> [in Ukrainian].
- Prokhorenko, N.** (2010). *Intelektualna mihratsiia v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Sotsiologiia u (post)suchasnosti* [Intellectual migration in the context of national security of Ukraine. Sociology in (post)modernity]. *Zbirnyk tez dopovidei uchasnykiv VIII Mizhnarodnoi naukovo konferentsii studentiv ta aspirantiv – A collection of abstracts of reports of the participants of the 8th International Scientific Conference of Students and Postgraduate Students* (Kharkiv, 15–16 kvitnia 2010 r.). Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 151–152 [in Ukrainian].
- Reformy osvity ta nauky [Reforms of education and science]. Uriadovyi portal. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma> [in Ukrainian].
- Romaniuk, M., & Smutchak V.** (2017). *Mihratsiia naukovykh kadriv ta zakhody yii zmeshennia z metoiu zberezhenia intelektualnogo potentsialu* [Migration of scientific personnel and measures to reduce it in order to preserve intellectual potential]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytet – Scientific works of the Kirovohrad National Technical University*. 31, 134–138 [in Ukrainian].
- Sviatishchuk, I., & Stadnyi, Ye.** (2014). *Akademichna mihratsiia* [Academic migration]. Retrieved from: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631 [in Ukrainian].
- Stratehiia derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 roku [Strategy of the state migration policy of Ukraine for the period until 2025]. (2017). Retrieved from: https://zakononline.com.ua/documents/show/378337__378402#: [in Ukrainian].
- Khovrak, I., & Pryz, M.** (2013). *Mizhnarodna mihratsiia vysokokvalifikovanykh ta naukovykh kadriv: uchast Ukrainy* [International migration of highly qualified and scientific personnel: participation of Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*. 69, 24–32 [in Ukrainian].
- Shtyfurko, T.** (2018). *Vidtik mizkiv za kordon: shcho mozhe zrobyty Ukraina, poky ne pizno* [Brain drain abroad: what Ukraine can do before it's too late]. Retrieved from: <https://www.civic-synergy.org.ua/articles-in-the-media/vidtik-mizkiv-za-kordon-shho-mozhe-zrobyty-ukrayina-poky-ne-pizno/> [in Ukrainian].
- Shulikin, D.** *Naukovtsi pid chas viiny: vyjavyty potreby i vporatys z vyklykamy* [Scientists at War: Identifying Needs and Meeting Challenges]. Retrieved from: <https://svit.kpi.ua/2022/06/27/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%> [in Ukrainian].
- 1952 – narodyvsia Dzheims Meis, amerykanskyi istoryk, doslidnyk Holodomoru v Ukraini [1952 James Mace, an American historian and researcher of the Holodomor in Ukraine, was born]. Retrieved from: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/lyuty/18/1952-narodyvsya-dzheims-meys-amerykanskyu-istoryk-doslidnyk-golodomoru-v-ukrayini> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 02.02.2024 р.
Стаття рекомендована до друку 20.02.2024 р.*